

kreeg ik een aantal waarnemingen van Norman van Swelm in handen. Deze heeft in 1961 en 1962 vele morgens doorgebracht, meestal van 7-10 uur op het Zuiderhavenhoofd te Scheveningen of op een duintop dicht bij Kijkduin. Hij zag op het havenhoofd in diverse gevallen nachttrekertjes zitten en andere aankomen uit zee. Dit betrof vliegenvangers, Tapuiten, roodstaartjes en andere kleine zangertjes. Ook andere soorten. Zo zag hij op 25 september 1962 van 7-10 uur 112/5 Kieviten uit zee komen bij een oostenwind van 3-4 B. met de lucht geheel bewolkt. De volgende dag telde hij 575/22 Kieviten uit zee komend in dezelfde tijd. De wind was Oost (3 B.) en het was half bewolkt.

Wij hopen de volgende jaren nog meer waarnemingen van nachttrekkers uit zee te verzamelen, houden ons ook aanbevolen voor gegevens van anderen. De windrichting dient er altijd bij vermeld te worden, opdat we na voldoende gegevens uiteindelijk kunnen concluderen, onder welke

omstandigheden de nachttrekkers bij voorkeur onze kust opzoeken.

Kieviten komend uit zee.

Tek. Han Krug.

Wandelingen in het Boven-Pitzdal

C. N. A. DE VOOGD.

Daar we de aangenaamste herinneringen hadden aan een verblijf in Plangerosz hoog in het dal van de Pitz gelegen — nu vijf jaar geleden — besloten we dit jaar daar nog eens heen te gaan. Evenals toen kozen we daarvoor de laatste helft van juni. Dat heeft verschillende voordelen! De prachtige bloemrijke bergweiden zijn daar dan nog niet gemaaid en de Alpenflora is dan wel ongeveer op zijn mooist. Hogerop, waar de sneeuw pas is verdwenen, bloeien nog de soldanella's en de anemonen en wat

lager zijn de alpenrozen en gentianen dan op zijn fraaist. Een praktisch voordeel is bovendien, dat de hotelletjes en pensions dan nog lang niet vol zijn, zodat het niet nodig is van te voren logies te bespreken. Wel is het zo, dat de meeste berghutten — bijna steeds grote stenen logeergebouwen — niet voor 1 juli opengaan, maar we hebben dat nooit als een ernstig bezwaar ondervonden omdat men vanuit Plangerosz in één dagtocht heen en weer naar diverse Berghütten in de omgeving kan gaan.

De Pitz ontvangt zijn water van de gletschers die van de Weisskamm naar het noorden afzakken. Het gebergte bestaat voornamelijk uit graniet en gneis. Langs het riviertje de Pitz boven Mittelberg liggen vaak door het vele glimmer als zilver glinsterende stenen en stukken zuiver witte kwarts. In het Pitzdal zijn ook sporen van zilver en goud aangetroffen.

De $\pm$ 30 km lange Pitz stroomt ten zuiden van Imst in de Inn. De straatweg voert dan ook vanaf Imst over de Inn het Pitzdal in. De vrij sterk kronkelende weg met enkele nauwe passages bleek sinds ons laatste bezoek aanmerkelijk te zijn verbeterd, zodat we met een gemoedelijk gangetje na een goed uur rijden het op ruim 1600 m hoogte gelegen Plangerosz bereikten. Tot onze vreugde konden we al een eind beneden Plangerosz constateren, dat de grashellingen langs de Pitz nog niet waren gemaaid en nog in hun volle luister prijken. Aan onkruidbestrijding doet men hier nog niet en zo bestaan deze hooilanden maar voor een gering deel uit gras, dat geheel schuil gaat onder Margrietten, zuring, vergeetmij niet, Beemdooievaarsbek met de grote lila bloemen, lichtgele rataelaar, paarsrood kartelblad (*Pedicularis verticillata*), Zwarte rapunzel, diverse gele havikskruiden, de witte Blaassilene, diverse schermbloemen, o.a. de aromatische, stevige Meisterwurz (*Peucedanum ostruthium*), de oranje Goldpippau (*Crepis aurea*), de lichtgroene bloeiwijze van de Vrouwenmantel (*Alchemilla vulgaris*) en het donkergeel van rolklaver.

Onze eerste tocht vanuit Plangerosz gold de waterval, die natuurlijk op iedere bezoeker een grote aantrekkingskracht uitoefent. Als men het voetpad volgt, dat met een houten brug over de Pitz voert, kan men staande op de brug volop genieten van de ongelofelijke bonte rijkdom aan

bloeiende planten langs de oevers en onwillekeurig denkt men aan de schrikbarende flora-verarming langs onze riviertjes en beken als gevolg van normalisering en bemesting!

Langs het pad, dat in het begin langzaam stijgt, vallen de blauwpaarse bloempjes van onze Vleugeltjesbloem direct op en iets verder, waar de helling erg vochtig is, zien we het bij ons langzamerhand zeer zeldzaam geworden „vleesetende” Vetblad (*Pinguicula vulgaris*) met de lichtgroene bladrozet en de donker violette hangende bloemen, in groepjes bijeen staan. U zult daar dan ook zeker in grote plakken een helder geel viooltje vinden (*Viola biflora*). In de half droge met rotsblokken bezaaide bedding van een bergbeek staat een mooie steenbreek met een ijle tros fijne witte, rood gespikkelde bloemen (*Saxifraga rotundifolia*) en aan de rand staat een ander opvallende wit bloeiende plant met grijsblauwe onbehaarde smalle blaadjes, de Rotssilene (*Silene rupestris*). Af en toe duiken we het bos in, voornamelijk bestaande uit Spar (*Picea excelsa*) en Arve (*Pinus cembra*) en daar prijken de roomwitte sterren van het bij ons verdwenen Eenbloemig wintergroen (*Pirola uniflora*). Een ander plantje met dergelijke ronde blaadjes aan de voet van de lange bloemstengel, die een rozelila bloemhoofdje draagt, is de algemeen verspreide *Homo-gyne alpina*. Dit plantje staat in meer open grazige gedeelten; hier begroeten we ook de eerste grote blauwe gentianen en het sierlijke Alpenmadeliefje (*Aster bellidias-trum*). Inmiddels naderen we al aardig de voet van de machtige waterval. Schitterend steekt het rozenrood van de Alpenrozen (*Rhododendron ferrugineum*), die overal tussen en op de rotsblokken bloeien, af tegen de wit schuimende watervloed. Tussen de struiken van de Alpenrozen is

Fig. 1. Het kartelblad *Pedicularis foliosa*.

de rotsachtige bodem vaak bedekt door plat liggende struiken van een jeneverbes (*Juniperus nana*). Bijzonder verrast waren wij bij het terugvinden van de grootbloemige Bergclematis (*Clematis alpina*). Met de wat klokvormige hangende grote paars-lila bloemen is het een plant, die men niet gemakkelijk voorbij loopt.

Na eerst een oude houten stellage, waarover een kabelbaantje voor goederen transport loopt, te zijn gepasseerd, komen we iets hoger — de waterval horen we dan al een eind beneden ons — bij een tweede stelling op een wat vlakker stuk. Het loont de moeite dan even naar links langs een smal paadje een oude vervallen schuur op te zoeken. Daarvóór bloeiden nl. enkele exemplaren van de Gespikkelde gentiaan (*Gentiana punctata*), een plant die aan zijn dicht bij elkaar geplaatste lichtgele gespikkelde bloemen direct is te herkennen. Bovendien heeft men hier over een zee van Alpenrozen heen een mooi gezicht op het dal en op de tegenoverliggende bergwand.

Vanaf de zoeven genoemde stellage is het dan nog een vele uren vergende tocht naar de Kammergrathütte op ruim 2800 m. Vijf jaar geleden bleven we nog een eind vóór ons doel in de sneeuw steken

en deze keer kregen we enkele stortregens te verwerken, wat ons tot teugkeren noopte. Als U met het weer meer geluk hebt dan wij, is die verdere tocht zeker de moeite waard, er staan trouwens onderweg nog een paar almhutten om te schuilen. Maar als U er geen dagtocht van wilt maken is het verstandig bij de meergenoemde tweede stellage terug te keren. U bent dan gemakkelijk voor de lunch thuis.

In de namiddag zou ik U aanraden vanuit Plangerosz enige kilometers de weg naar Mittelberg te volgen. Rechts krijgt U dan een met een muurtje van rotsblokken omgeven terrein, waar ook Alpenrozen en onze mooie clematis bloeien, verder stonden er mooie exemplaren van het Rozenkransje (*Antennaria dioica*), in het Duits meer toepasselijk „kattepootje" genoemd. Het is daar prettig dwalen op vlak terrein langs de Pitz en U zult er beslist nog meer moois vinden. Aan de linkerkant van de weg ligt zeer bloemrijk hooiland met verspreide kleine schuren. Als U, om niet in conflict met de boer te komen, voorzichtig langs een stapelmuurtje lopend dit terrein verkent, raad ik U aan de berken- en elzenbosjes op te zoeken die aan de voet van de berghelling groeien. Daar zijn nog mooi bloeiende Grote gele anemonen te vinden en plekken paars van de orchideeën. De ene met een paarse stengel zal ongetwijfeld de Breedbladige orchis (*Orchis majalis*) geweest zijn, een andere met gevlekt blad hoogstwaarschijnlijk de Mannetjesorchis (*Orchis mascula*). In deze bonte weiltes met verder ongeveer dezelfde soortenrijkdom als in het begin van dit verhaal beschreven, is het heerlijk toeven en fotograferen, al moet ik toegeven, dat geen enkele kleurenfoto alle kleurschakeringen voldoende duidelijk weergeeft, vooral het blauw komt nog al eens in de verdrukking.

Is men na de tocht naar de waterval een beetje ingelopen, dan zou ik als tweede tocht een wandeling naar de Riffelsee willen aanraden; dat wordt dan een niet te zware dagtocht. Wie op zijn gemak gesteld is, kan tot het beginpunt bij Tieflehn — een paar kilometer ten zuiden van Plangerosz — van de auto gebruik maken. Het begin van de wandeling is wat bedorven door waterwerken, maar als men die voorbij is en uitzicht krijgt op de Taschachgletscher, is dat gauw vergeten. De tocht gaat steeds door open terrein met mooie uitzichten. Als bijzondere plant, die U zeker zal opvallen, noem ik de hardroze Alpenklavier (*Trifolium alpinum*). Met enig geluk vindt U tussen het gras ook de roze schermmpjes van de Meelprimula (*Primula farinosa*). Hogerop, als de prachtig gelegen berghut op 2300 m al in zicht komt, vinden we behalve bosbessen ook de grijsgroene struikjes van de in ons land zeldzame Rijsbes (*Vaccinium uliginosum*). Men kan langs een andere meer directe weg naar het Pitzdal terugkeren, bij Tieflehn komt men dan weer bij het uitgangspunt. Maar dit pad door het Hirschtal is plaatselijk zeer steil en door de vele stenen moeilijk begaanbaar. Het is overigens de enige plaats waar we nog niet in bloei zijnde lelies vonden, waarschijnlijk wel de beschermde Oranjelelie (*Lilium bulbiferum*), en rijkbloeiende *Trollius*. Na deze tocht te hebben volbracht kan de volgende dag, als het weer een beetje meewerkt, de tocht naar de Chemnitzerhut worden ondernomen. Een halve kilometer langs de weg ten noorden van Plangerosz begint aan de rechterhand het voetpad, slingerend door een met stenen en rotsblokken bezaaide wei. Die stenen zullen wel door een lawine zijn meegebracht of door de nu bescheiden bergstroom, die zich aan onze rechterhand tussen de rotsblokken naar

beneden spoedt. Het pad stijgt slechts langzaam, zodat er alle gelegenheid is wat op de plantengroei te letten. En dat is wel de moeite waard! De grota plakkaten geurende thijm, soms hard rose van kleur, vallen direct op! Een andere mooie plant is een kartelblad-soort met grote lichtgele bloemen (*Pedicularis foliosa*) (fig.1). Er staat een blauw klokje, wat forser dan ons grasklokje (*Campanula scheuchzeri*). Er is het geel van rolklaver, havikskruiden, ganzerik en het wit van de Blaassilene (*Silene vulgaris*), de Rotssilene (*Silene rupestris*), walstro en hoornbloem (*Cerastium latifolium*). Ook de paarse Breedbladige orchis is hier goed vertegenwoordigd. Iets aparts vonden we de prachtige lichtgele steenbreek *Saxifraga aspera* (fig. 2), zo-devormend groeiend op de rotsblokken.

We komen nu in de schaduw van een bosje van Spar en Lariks met lange slierten Baardmos afhankelijk van de takken. Wel een sterk contrast met het juist verlaten open terrein, waar het snikheet kan zijn. We beginnen nu echt flink te stijgen. Op het bos volgt een zone met lager hout: Berk, Els, wilgen, Lijsterbes, en een andere *Sorbus* met ongedeelde blad (*S. aria*), de Kruipende jeneverbes, Alpenroos en Rijsbes. We vinden er ook plekken met

Fig. 2. De lichtgeel bloeiende steenbreek *Saxifraga aspera*.

Fig. 3. Alpenkamille (*Chrysanthemum alpinum*), rechts, en Alpenhoornbloem (*Cerastium latifolium*).

onze Vossebes (*Vaccinium vitis-idaea*). Daartussen staan dan weer allerlei kruiden, die ik al eerder heb vermeld. Daarbij noem ik dan nog de Alpenpoelruit (*Thalictrum alpinum*), waarvan de blaadjes zo bedriegelijk lijken op een varentje uit de bloemenwinkels (Venushaar), een muursoort met naaldvormige blaadjes (*Moehringia muscosa*), Wondklaver (*Anthyllis vulneraria*), een mooie aster (*Aster alpinus*) met een groot paars hoofdje aan het eind van de stengel, onze Welriekende nachtorchis (*Platanthera bifolia*), de Welriekende muggenorchis (*Gymnadenia odoratissima*), de prachtige Wolverlei (*Arnica montana*), dezelfde van onze heidevelen, en nog een krachtige composiet met grote donkergele bloemen (*Senecio doricum*).

Speciale vermelding verdient een hellend weijtje dat we passeren, omdat het vol staat met de Grote gele anemoon (*Pulsatilla alpina*) en de Trolbloem (*Trollius europaeus*). Verder vergat ik nog te vertellen, dat net als aan de overkant van het dal, ook hier de Alpenroos uitbundig bloeit. Een paar maal kruipt een glimmend pikzwarte Landsalamander over het pad, een vrij zeldzame en beschermde diersoort.

Naarmate we nog hoger komen, wordt de kruidenflora lager. Bijzonder mooi is het paars met oranje Alpenleeuwenbekje (*Linaria alpina*), dat met zijn grijze blaadjes tegen de rotsbodem ligt aangedrukt. Langs het pad staat ook een prachtig vetplantje met grote purperen sterbloemen (*Semprevivum montanum*). Kort voor we de hut bereiken (2300 m) zien we dan het bekende lila alpenklokje *Soldanella pusilla*, dat direct na het smelten van de sneeuw verschijnt en verder, ook helemaal boven, een klein lelieachtig gewasje tussen het gras, een wit kelkje aan een fijne stengel: *Lloydia serotina*. Bij het rondzwerven om de hut vonden we nog een witte boterbloem (*Ranunculus pyrenaicus*). Hiermede hoop ik U een indruk te hebben gegeven wat U op Uw weg naar de Chemnitzerhut also kunt tegenkomen. Lang niet alle planten heb ik hier vermeld. Maar alleen al om de prachtige gele anemoon, die eind juni hier nog uitbundig bloeide, is het de moeite waard deze niet te zware dagtocht te ondernemen. Misschien treft U het dan beter met het weer dan wij. Vóór vijf jaar lag boven nog een flink pak sneeuw en deze keer zaten we op een bankje voor de nog gesloten hut in de wolken.

Als U het nog hoger wilt zoeken en de gletscher boven Mittelberg U lokt is de volgende tocht naar de Braunschweigerhut. Het voetpad, dat we voor vijf jaar volgden, tot we door de sneeuw niet verder konden, is omgelegd boven langs de waterval en langs de gletscher. Het pad is bovendien zeer goed onderhouden, al zijn er dan ook minder makkelijke en steile gedeelten bij.

De tocht begint bij Mittelberg, aan het einde van de straatweg. Denkt U er om de auto niet langs de weg of op een klein parkeerplaatsje links te parkeren. Dat is voor de bus bestemd en het kostte ons een

bon! Over de brug is bij het eenvoudige berghotel annex boerderij plaats genoeg. Het begin van de wandeling voert nog een tijdlang langs de Pitz. Ook hier is men bezig met een stuw om een gedeelte van het water van de Pitz als dat nodig is, door een tunnel te kunnen leiden naar het meer westelijk gelegen Kaunerdal. Gelukkig zijn wij daar gauw voorbij, zodat we onze aandacht weer helemaal kunnen wijden aan de naaste bloemrijke omgeving en de wit blinkende Wildspitze in de verte. Als U geluk hebt, kunt U op de steile berghelling aan Uw linkerhand, op de iets vlakkeren gedeelten tussen de puinkegels, waar grassen, Alpenrozen en andere struiken groeien, Gemzen zien. We passeren enige kleine beken, die als watervallen van de bergwand naar beneden komen. In dit vrij vlakke terrein tussen berghelling en de stenige bedding van de Pitz groeit massaal en krachtige distel, direct opvallend door het geelgroene stekelige blad, dat naar de top om de lichtgele bloemhoofdjes is gebogen (*Cirsium spinosissimum*). We vinden hier vele bekenden van onze vorige wandelingen. Nog niet genoemd is de mooie Alpenkamille (*Chrysanthemum alpinum*) met ernaast de Alpenhoornbloem (*Cerastium latifolium*) (fig. 3). Even voor U het schuurtje bereikt, waar vanuit een kabelbaantje uitsluitend voor goederen-transport naar de hut voert, moet U links het terrein ingaan. Alle kans, dat U op de rotsblokken mooie plekken vindt met de purperen sterren van de kleine huislook *Sempervivum montanum* die we al kennen van de tocht naar de Chemnitzerhut. Ook vindt U hier lichtende plakaten van de ons eveneens al bekende steenbrek *Saxifraga aspera*. Al gauw beginnen we nu zigzagsgewijze de rotswand naast de Pitz te beklimmen, die hier in watervallen zijn weg naar beneden zoekt. De glad gesle-

pen rotsen met ronde vormen wijzen er duidelijk op, dat de gletscher, waaruit de Pitz zijn water ontvangt, vroeger veel verder naar beneden tot dicht bij Mittelberg reikte. Op de wat vlakkeren gedeelten groeien bijzonder mooie exemplaren van een grootbloemig nagelkruid (*Geum montanum*) (fig. 4), waarvan U wellicht al eerder de als een kuif opstaande vruchtstand hebt opgemerkt. Die kuif lijkt trouwens bedriegelijk veel op die van onze Grote gele anemoon in vruchttoestand. Het felle geel van dit nagelkruid, zeer toepasselijk Petersbart genoemd, kan U bevestigen niet ontgaan. Hier zijn ook veel gentianen, zowel de grote Stengelloze (*Gentiana kochiana*) als de prachtige hemelsblauwe Voorjaargentiaan (*Gentiana verna*). Dan is hier ook gelegenheid U een ander wijd verbreid alpenplantje voor te stellen, dat met kleine hardroze bloempjes over de rotsbodem kruipt. Dit gewasje, dat tot de heideachtigen behoort, draagt de mooie naam van *Loiseleuria procumbens*. Dan wil ik U meteen nog op zo'n rotsplantje wijzen, dat dicht zodevormend als roze kussens op de stenen ligt: de Stengelloze silene (*Silene acaulis*). Het mooie paarse primula'tje, *Primula glutinosa*, is een andere verschijning die

Fig. 4. Alpen-nagelkruid (*Geum montanum*).

U hier in deze rauwe bergwereld met vreugde zult begroeten! Na een sneeuwveldje te zijn gepasseerd, krijgen we hoger op een prachtig gezicht op de diep gekerfde gletscher beneden ons.

Het is nu nog een zware — zij het niet moeilijke — klim naar de Braunschweigerhut. Kort daarvóór vinden we dan weer onze *Soldanella*, een bewijs dat de sneeuw

hier nog niet lang weg is. Een prachtig gezicht op de sneeuw- en ijswereld van de Weisskamm, waarvan de Wildspitze de exponent vormt, beloont ons volledig voor het lange klimmen. Maar ook bij nevel is de tocht nooit tevergeefs voor allen die van het wilde hooggebergte houden en vooral voor hen die daarbij oog hebben voor de zo rijk gevarieerde Alpenflora. Grösz Gott!

Aanbevolen literatuur:

Freytag - Berndt: Touristen Wanderkarte, Blatt 25: Oetztaier Alpen.

Gustav Hegi: Alpenflora.

Kosch - Stehli - Götz: Was find ich in den Alpen.

Kleiner Führer durch die Oetztaier Alpen und angrenzende Stubaiier Alpen.

Vragen en korte mededelingen

Een geval van natuurlijke takopslag bij de Beuk.

Op korte afstand van het onlangs zo fraai geres-taureerde statige kasteel Duivenvoorde onder Voor-schoten, bij de slotvijver, is een in een gazon al-leenstaande Beuk (diameter op borsthoogte 1.10m) door de bliksem getroffen. Volgens inlichtingen van de kasteelbewoners vond dit ongeveer twintig jaren geleden plaats. De stam ging dood en een zes me-ter hoog vermolmd stamgedeelte is nu nog blijven staan. Spechtgaten, waarvan één bij ons eerste be-zoek in mei door Kauwen was bewoond, tonen aan, dat dergelijke vermolmd boomresten van belang zijn voor holenbroeders. Maar dit restant van een oude forse Beuk is nog om andere redenen interes-sant.

Het hemelvuur heeft de boom niet in zijn geheel gedood. Er komt enige wortelopslag voor. Boven-dien is door de blikseminslag de onderste zware zijtak bij de tak aanzet gebroken, zó, dat toch nog een binding met de stam behouden bleef. De nog levende tak raakte de grond en drong daarin op een kromming zelfs plaatselijk door, waarop vanuit deze aanrakingspunten vijf jonge, thans vier meter hoge Beuken ontsproten. Deze uitlopers (of uitge-groeide zijtakken?) zouden alleen reeds voldoende zijn geweest om een nieuw gesloten beukenbosje te vormen. Een dergelijke vergelijkbaar verschijnsel kan men bij omgevallen wilgen of populieren in de Biesbosch geregeld waarnemen, doch zou men aller-minst bij een Beuk verwachten! In de loop der ja-ren verdichtte zich het bosje, ontstaan uit deze na-tuurlijke aflegger, met Esdoorn, Lijsterbes en Hulst. Van de ondergroei werd het volgende genoteerd. Aan de randen van het op zo'n merkwaardige wijze ontstane bosje groeien Fluiterkruid, Dagkoekoeks-bloem en Drienvervig muur. Bosanemoon, Spren-kruid en wat Vogelmelk staan iets meer naar bin-nen toe. In de dichte schaduw van het bosje is Le-lietje der dalen talrijk, een enkele Brede stekelvaren heeft er zich ontwikkeld. 's-Zomers bloeit er aan randen de Bosandoorn. De wijze van ontstaan van

dit ongeveer veertig vierkante meters grote bosje zal nog vele jaren zijn te zien tot tenslotte het ver-molmd stamgedeelte geheel zal zijn vergaan.

Ir. F. W. RAPPARD.

Uit een door de bliksem afgeslagen of afgebogen beuketak ontsprong een nieuw beukebosje. Duivenvoorde, Voorschoten, 12 mei 1964.